

## KÖNYVEKRŐL

### **Géczi János: Sajtó, kép, neveléstörténet. Tanulmányok**

*Veszprém, Budapest, Iskolakultúra, 2010. 220 o.*

A kötet címe felsorolásszerű, azonban orientáló, amit a tipográfia is erősít a neveléstörténet elválasztásával, így a két fogalom összeillesztettségében külön-külön is hangsúlyt nyer. A tanulmányok kötetbe rendezésének szempontjairól nem ad fogódzót a szerző, nem segíti az olvasót sem bevezető, sem a tanulmányok megjelenési helyének és idejének a kötet végi feltüntetése. Jóllehet egyes írások irodalomjegyzékéből kigyűjthetők, azonosíthatók az imént hiányolt adatok, ez azonban már némi kutatómunkát vár el a könyv olvasójától. A tanulmánykötetek sajátja, hogy az egymás mellé sorolt szövegek (új) dialógust alakítanak ki egymással. Ebben a szerző, a szerkesztő szándékán túli nem tervezett, „rejtett tantervi” elemek is felbukkanhatnak. Aki könyvszerűen olvassa, több ismétléssel is találkozhat, de ez érthető, hiszen a tanulmányok önállóan is meg kell, hogy állják a helyüket. Ezzel együtt a belső utalások, hivatkozások egyeztetése, egységesítése segítette volna az olvasót. Nem jár úgy, hogy hamarabb találkozik a fogalommal (első, második és harmadik antropológiai tér), mintsem a szerző megmagyarázta volna, hogy mit ért alatta.

A jelen tanulmánykötetben a szerző a nevelés történeti vizsgálatának új, illetve kevésbé alkalmazott megközelítéseit vázolja fel. Lényegében két azonos terjedelmű részre osztható a kötet: az első fele a sajtóra, a második a képekre fókuszál, s mindezt a nevelésügyre, a neveléstudományra vonatkoztatva történeti aspektusból tárgyalja. (Az elválasztás korántsem merev, már azért sem, mert a képek hordozója a nyomtatott sajtó.) A történeti vizsgálódás a szerzőnél elsődlegesen antropológiai problémafelvetést, művelődéstörténeti horizontot jelent, ami különösen a képek elemzésénél kap nyomatékot.

Egyik meghatározó törekvése a pedagógiai sajtó szerepének árnyaltabb bemutatása, mivel a sajtó a tudományos életnek – így a vizsgált tudományterületnek is – elengedhetetlen része. Indokoltá teszi a sajtó több oldalú elemzését egyrészt az is, hogy a reflektorfénybe állított periódusok mindegyikében gazdag termésű volt a pedagógiai sajtó, másrészt az, hogy a szakma adós még az utóbbi fél évszázad neveléstudományi sajtója történetének elkészítésével. A szerző rámutat azokra a lehetőségekre, amelyek egy korszak pedagógiai sajtótermékeinek együttes vizsgálatából adódnak, s amely látószögből nemcsak a pedagógiai vonatkozásokra nyílik rálátás, hanem a kor politikai és társadalmi viszonyaira is. A 19. és a 20. század fordulója neveléstudományi sajtójának párhuzamba állítása a 20. század utolsó évtizedének hasonló orgánumaival – a nyitó két tanulmány – jól világítja meg a pedagógiai folyóiratok helyzetét az aktuális társadalmi berendezkedésben. A szerző fontosnak tartja láthatóvá tenni, hogy a sajtó nem csupán közlemények és híradások tárháza, hanem laptestei, évfolyamai további értékes információval szolgál(hat)nak például a szerkesztői elvekről, a szerkesztőségről, a szerzői és az olvasói körről, a fenntartóról. Mindezen csoportok és viszonylataik ismerete gazdagítja magáról a (nevelés)tudományról alkotott képet, de a tudományterületen belüli nézetek és álláspontok, a belső működés is jobb megvilágításba kerül. Jól példázza ezt az az írás, amely egy eseménynek elő- és utóéletét vizsgálja különböző pedagógiai folyóiratokban.

A másik határozott törekvése a szerzőnek, hogy felhívja a figyelmet egy gazdag, ám még alig kiaknázott forrásra: a sajtó képeiben rejlő üzenetekre, melyeket az ikonográfia/ikonológia metodológiájával bont ki. A kötetet záró írás – összességül – áttekintést ad az ikonográfia/ikonológia hazai kezdeteiről és jelenlegi helyzetéről, miközben felvillantja a nemzetközi vonatkozásokat: a terület diszciplinárizálásának eseményeit, a művészettörténeti kiindulópontból való továbblépését a történeti diszciplínák szélesebb köre felé. A neveléstörténet terén – nemzetközi szinten egyaránt – nagy lemaradást regisztrál a szerző, mivel „csak a nyolcvanas-kilencve-

nes évek során jelenik meg Európában és Észak-Amerikában a neveléstörténeti ikonológia” (203. o.). A szerző úgy határozza meg, hogy míg az ikonográfia a képek leírásával, addig az ikonológia „a képek jelentésének feltárásával foglalkozó tudományág” (206. o.). A hazai neveléstörténeti kutatásokban eddig kevésbé és segéd tudományként hasznosult, de komoly szerepe lehet annak tisztázásában, hogy „vannak-e, s milyen sajátos képiségek vannak a pedagógikum történeti mintázataiban”. *Géczi* úttörő lépéseket tett e téren a szocialista világképből levezetett gyermekfelfogás képi ábrázolásának elemzésével, ikonográfiai/ikonológiai feltárásával. A szerző nem elégszik meg azzal, hogy az új tudományág kínálta lehetőségeket hirdesse, kutatásaiban maga is alkalmazza, hanem igyekszik átadni azt, bevonni, használóvá tenni az új tudós nemzedéket, amiről PhD-hallgatójával közösen írt cikke tanúskodik. Ennek az írásnak a hangsúlyosságát mutatja egyfelől, hogy a leg-hosszabb és az egyetlen, amely szerzőtárssal készült, másfelől az, hogy precízen követi a *Panofsky*-féle eljárást, didaktikailag példázza azt. Az első lépésben a kép szöveggé transzformálását, a másodikban a kép kontextusának felfejtését, a harmadikban „az alkotó által létrehozott szimbólumok kibontását”, az ikonográfiai interpretációt végzik el. A metodológiának megfelelő zárás „a mű mélyebb összefüggésének, jelentéstartalmának a feltárás[á]” (128. o.). A tárgyalt cikk és azok is, amelyeknek nem ennyire didaktizált a módszertana, azt bizonyítják, hogy az eljárás alkalmazásával valóban gazdagabban bemutatható egy adott korszak.

Az ikonológiával kapcsolatos ellenvéleményeknek is teret ad a szerző, melyek egy része arra figyelmeztet, hogy a terület „művelői mindenben hajlamosak jelentést, netán szimbólumot találni”. Mások szerint csak a jelentésre szűkített kutatások számára alkalmas. „Fölvetődik annak a veszélye is, hogy egyéb, kellő figyelemmel megválasztott források híján az ikonográfiai értelmezés könnyen hamis eredményhez vezet”. (206. o.) Kiemelt szerepet kap a képek minősége, hogy a képből szöveggé transzformált jelentés követhető és ellenőrizhető legyen az olvasó számára is, és kiemelt szerepe van a magyarázó források megfelelő kiválasztásának. *Géczi* di-cséri, hogy erre körültekintően figyel és kellőképpen felkészült. A recenzens – bár egy-egy részletnél nem mindig érzékelté azt az evidenciát, amit az elemző állított – összességében úgy találta, hogy a szerzőnek sikerült elkerülni a felsorolt veszélyeket, és jogosan tételezi, valamint meggyőzően bizonyítja, hogy a pedagógiai sajtófotókból kibontható egy vizsgált korszak antropológiai felfogása.

A kutatás módszertani és stratégiai felvetések mellett a szerző számos eredményt is közöl, melyek jelenleg csak részeredmények tekinthetők, hiszen a monografikus feldolgozásig még nem jutott el. Viszont a tanulmányok arról győzik meg az olvasót, hogy az eredmények rövidesen sarkalatossá válhatnak, mivel a szerző szisztematikusan dolgozza fel kutatási tárgyát, a szocialista pedagógiai sajtót, és egyre többet és többet tár fel annak művelődéstörténeti és antropológiai összefüggéseiből, többféle eljárással közelítve a témához, hogy azokat egymásra vonatkoztatva mind érvényesebb eredményre jusson. *Géczi* kutatási iránya, illetve művelődéstörténeti és antropológiai fókusza sajátos színfoltnak tekinthető a neveléstörténeti vizsgálatok sorában. Ennek a sajátosságának lényeges eleme az ikonográfia melletti elköteleződése, mely területen mások is tettek lépéseket a hazai nevelésügyben, azonban talán a legtöbbet e könyv szerzője.

Sokrétűen tárgyalja az 1950-es évek pedagógiai sajtójának jellegzetességeit. A hazai nevelésügyi folyóiratok 1948 és 1956 közötti periódusáról készített áttekintés jól mutatja, miként érintette a sajtót Magyarország szovjetizálásának időszaka. A csaknem nyolcvanezer főt számláló, meglehetősen heterogén pedagógusréteget alig egy tucatnyi kiadvány tájékoztatta és képezte ideológiailag, s bár ezt figyelemre méltó retorikai megformáltsággal tette, mégis szembeszökő, hogy: „A központilag életre hívott és közvetlenül vagy közvetve fenntartott periodikák mellett nem lehettek pedagóguscsoportok, illetve társaságok érdekei alapján kialakult műhelyek.” (32. o.) A korszak pedagógiai sajtójának egyik meghatározó jegye volt a szovjet eredmények és minta követésére való buzdítás (a propagálás intenzitásából kikövetkeztethető, hogy nem volt olyan lendületes a minta követése, mint azt elvárták volna), a másik a fordításirodalom túlbujánzása. E jelenségekkel szemben kezdett körvonalazódni – „a meglévő magyar nemzeti értékek hangsúlyozása mellett” – a nemzeti sajátosságok keresése és bemutatása. „Sajátos azonban, hogy ezek mintázata is a szovjet elképzelések szerint alakult.” (25. o.) *Géczi* külön tanulmányban foglalkozik a jelzett nemzeti törekvések sajtórepresentációjával (35–53. o.), miként önálló írásban elemzi az 1956-os balatonfüredi pedagóguskonferencia elő- és utóéletét a pedagógiai sajtóban (78–97. o.).

## Könyvekről

A *Szocialista gyermekfelfogásról* írott tanulmány részletesen körüljárja, milyen gyerekkép jellemzi a szocialista pedagógiát, és ennek milyen kihatása van a sajtófotókra. A kutatás tárgyának időkeretét oktatáspolitikai fordulópontok jelölték ki, és a vizsgált évtizedet (1956–1964) is jellemezte, hogy a „szocialista nevelésügy előterében állt a munkás- és parasztszármazású, alulképzett munkások és ebből a közegekből származó vezető réteg iskoláztatását megoldó felnőttképzés” (108. o.). A szerző számba veszi azokat az adatokat – statisztikákat, rendeleteket, oktatáspolitikai eseményeket, a felnőttnevelés tematizálódását a szakajtóban stb. –, amelyek az ikonológiai föltáráshoz hozzájárulnak. Az írás rámutat arra, hogy a gyerekkép korszakokon átívelő, visszatérő toposza a fejlődés, amit a szocialista értelmezés és ábrázolás is átvett. A tanulmány abból a megközelítésből vizsgálja tovább a szocialista gyerekképet, hogy az miként befolyásolja a túlkorosok és a felnőttek oktatásának ikonográfiai megjelenését. Megállapítja, hogy a gyermekeket ábrázoló képeknek van egy olyan szocialista specifikumuk, hogy a „gyermek kizárólag formailag van jelen”, és a képe „a gyermeklétlen túlmutató, annál mélyebb, a kommunista felnőtt lényegéről valló üzenet”. Vagyis a gyermek képe „nem más, mint az önmagát fölépítő társadalom jövőképe” (112. o.). A felnőtt tanulása, jövőbe mutató fejlődése azokkal a kellékekkel ábrázolható, amelyek a gyermek tanulását is jellemzik: az iskolapad, a tanterem, az írás-olvasás eszközei. A gyermek tanulásának képi ábrázolása adja az alapját a felnőttek tanulása értelmezésének, a gyermekfotóknál kidolgozott mentalitásmintázatok követése jelentkezik a felnőttek ábrázolásában is. A tanulási környezet azonosnak láttatása – felnőtt és gyerek tanuló esetében – a sajtódokumentumok szerint addig tart, amíg „meg nem szerveződik a felnőttnevelést kutató intézmény, amíg el nem ismerik a korosztályi különbségek létét” (123. o.) és ennek következményeit, hogy a tantervtől a didaktikáig, a taneszköztől az időbeosztásig másképpen lehet fejleszteni a két korosztályt.

A kötet záró tanulmányában *Géczy János* felveti, hogy még várat magára a „neveléstudományi sajtó utóbbi 50 éves történetének megírása” és azt hangsúlyozza, hogy „ha ez a munka megszületik, a szerzők nem mulasztják el a források ikonográfiai-ikonológiai értelmezését sem”. (211.) A bemutatott könyv nemcsak a sajtótörténettel kapcsolatos hiányra hívja fel a figyelmet, hanem jó néhány tanulmányával már előkészíti, megalapozza a megírandó művet.

*Horváth H. Attila*